

Dorota Gołek-Sepetliewa

Pamięć kulturowa a symptomy traumy

Idea ojczyzny w liryce bułgarskiej po 1989 roku

[illegible]

Dorota Golek-Sepetliewa: bułgarystka, literaturoznawczyni. Absolwentka slawistyki na Uniwersytecie Jagiellońskim. Od 2005 roku zatrudniona na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach, obecnie w Instytucie Literaturoznawstwa. Wielokrotnie odbywała staże badawcze w Bułgarii na uniwersytetach w Sofii, Płowdiwie i Wielkim Tyrnowie. Autorka publikacji z zakresu historii literatury bułgarskiej XX i XXI wieku ze szczególnym uwzględnieniem liryki oraz dyskursu pamięciowego i tożsamościowego.

Pamięć kulturowa a symptomy traumy

Idea ojczyzny w liryce bułgarskiej po 1989 roku

Dorota Gołek-Sepetliewa

Pamięć kulturowa a symptomy traumy
Idea ojczyzny w liryce bułgarskiej po 1989 roku

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego • Katowice 2023

[Kup książkę](#)

RECENZENCI

Wojciech Józwiak

Kamen Rikev

Spis treści

Wprowadzenie	7
Część I	
Rozdział 1. Kategoria pamięci w bułgarskiej humanistyce i naukach społecznych po 1989 roku	25
Rozdział 2. Poezja bułgarska po 1989 roku w perspektywie historyczno-literackiej	45
Część II	
Rozdział 1. Ojczysta przestrzeń	87
1.1. Krajobraz kulturowy	87
1.2. Sentymentalna geografia	109
1.3. Rozpad	124
Rozdział 2. Język	143
Rozdział 3. Trauma niewoli	159
Rozdział 4. Bohaterowie narodowi	179
4.1. Bojownicy i herosi	179
4.2. Ganio	199
Rozdział 5. Nieodległa traumatyczna przeszłość	229
5.1. Tropy BRL-u	229
5.2. (Post)transformacja	259
5.3. Emigracja	298
Podsumowanie	309
Nota biograficzna	323
Bibliografia	339
Indeks osobowy	365
Резюме	379
Summary	383

Wprowadzenie

Bułgarska twórczość poetycka po 1989 roku rozwija się w warunkach różnorodnych przemian cywilizacyjnych – transformacji politycznej, gospodarczej oraz społecznej i kulturowej. Doświadczenia społeczeństwa bułgarskiego były wielorakie, a wśród znaczących można wskazać Jesień Narodów, kryzys ekonomiczny w latach 90., dominującą rolę elity politycznej związanej z byłym systemem władzy, wzmożoną emigrację zarobkową do krajów zachodniej Europy oraz na kontynent amerykański i antypody, zmianę sytuacji geopolitycznej – przystąpienie w 2004 roku do NATO, od 2007 roku członkostwo w Unii Europejskiej, prywatyzację i silną pozycję zagranicznego kapitału, aktywny udział w życiu politycznym byłego cara Symeona Saksburggotskiego.

W badaniach nad liryką istotne jednak znaczenie zyskuje optyka cywilizacyjna. Historyk kultury Stefan Bednarek wskazuje na liczne przeobrażenia w kulturze europejskiej u schyłku XX oraz na początku XXI wieku i wymienia detradycjonalizację, dekolonizację, zglobalizowanie i kreolizację jako procesy przyczyniające się do wyraźnego osłabienia tradycji, będącej ostoją zbiorowej pamięci, a także mówi o przyspieszeniu w przeobrażeniach kultury¹. Z kolei Elżbieta Hałas zwraca uwagę na zauważalne zjawisko kulturowe „posttradycyjnego znaczenia przeszłości”, a więc szeregu przemian, do których należą:

[...] coraz większe zróżnicowanie pamięci zbiorowych, fragmentacja pamięci przeszłości, osłabienie transmisji tej pamięci, która niegdyś pozwalała na wyraźne rozpoznanie tożsamości grupowej pomimo upływu czasu. Mnożą się konflikty o pamięć i interpretację przeszłości [...]. Są to tylko niektóre przykłady obserwowanych nowych zjawisk kulturowych, jakie ogniskują kontrowersje wokół znaczenia przeszłości i sposobów odniesienia do niej przez pamięć².

¹ S. Bednarek, *Mnemotoposy. Słowo wstępne*, „Przegląd Kulturoznawczy” 2021, nr 1, s. 6, <https://doi.org/10.4467/20843860PK.12.018.0769>.

² E. Hałas, *Przedmowa*, w: *Kultura jako pamięć. Posttradycyjne znaczenie przeszłości*, red. E. Hałas, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2012, s. 13.

Znane są rozpoznania Pierre'a Nory dotyczące nadejścia „czasu pamięci”³, innymi słowy – wielokierunkowego zainteresowania przeszłością i przemiany tradycyjnego stosunku do niej, które nie ominęło świata określanego wielorako: postsocjalistyczny, postkomunistyczny, posttotalitarny⁴. Przybierają one różnorakie formy, takie jak:

krytykowanie oficjalnych wersji historii, okrywanie zepchniętych w niepamięć fragmentów dziejów, rewindykowanie śladów przeszłości wymazanej lub skonfiskowanej, kult korzeni (*roots*) i rozwój badań genealogicznych, gorączka wszelkiego rodzaju obchodów rocznicowych, sądowe rozrachunki z przeszłością, [...] odrodzenie się przywiązania do tego, co Anglosasi nazywają „dziedzictwem”, a Francuzi „spuścizną”⁵.

Dlatego dla tej części Starego Kontynentu, która naznaczona była sowiecką dominacją, literaturoznawca Michael Rothberg podkreśla kluczową rolę złożonych perspektyw czasowych, wymazywania historii, nostalgii, pozostałości kulturowej hegemonii, archiwów i kontrarchiwów dominacji⁶.

Ważne ustalenia pojawiają się również w bułgarskiej myśli kulturoznawczej. Iwajło Znepolski uznaje, że kategorie traumy i pamięci traumatycznej pozwalają lepiej rozpoznać właściwości przemian politycznych i kulturowych w Bułgarii oraz wskazuje ich potencjalne źródła: „z jednej strony jest to trauma pochodząca

³ P. Nora, *Czas pamięci*, tłum. W. Dłuski, „Res Publica Nowa” 2001, nr 7, s. 37.

⁴ Terminy „socjalizm”/„socjalistyczny” wskazują na systemy polityczno-społeczny oraz gospodarczy wzorowane na ideologii i modelach radzieckich. W podstawowym znaczeniu „komunizm” utożsamiany jest z czasami rządów Bułgarskiej Partii Komunistycznej (1944–1989), ustrojem demokracji ludowej, powszechnie uznanym za komunistyczny. Dyskurs naukowy oferuje wiele perspektyw badawczych i rozwiązań metodologicznych związanych z tematem komunizmu. Wieloznaczne i wielokontekstowe pojęcie komunizmu staje się też ważnym punktem odniesienia dla praktyk społecznych, kulturowych i literackich po transformacji ustrojowej. Z kolei pojęcie totalitaryzmu uwypukla szczególnie opresyjną odmianę scentralizowanej, niepodlegającej ograniczeniu, uzasadnianej ideologicznie władzy bułgarskiej, która wszelkie przejawy oporu społecznego zwalczała przemocą i terrorem. Częstka post- wskazuje na trwanie w zmodyfikowanej formie elementów i śladów dawnej ideologii.

⁵ P. Nora, *Czas pamięci...*, s. 37.

⁶ M. Rothberg, *Miedzy Paryżem a Warszawą. Pamięć wielokierunkowa i odpowiedzialność historyczna*, tłum. T. Bilczewski, A. Kowalcze-Pawlik, w: *Od pamięci biodziedzicznej do postpamięci*, red. T. Szostek, R. Nycz, R. Sendyka, Instytut Badań Literackich PAN, Warszawa 2013, s. 165–166.

nie tyle z natury przemiany, co ze sposobu jej urzeczywistniania. Obie traumy nakładają się na siebie, przy czym druga częściowo przesłania pierwszą⁷. Liczne, heterogeniczne kryzysy czasów (post)transformacji doprowadziły do trudno akceptowalnego poczucia relatywizmu etycznego i wartości – „wielka trauma postkomunizmu ma swoją odrębną specyfikę – to trauma życia w absolutnej względności”⁸. Znamienny jest wywód francuskiej filozof o bułgarskim rodowodzie Julii Kristevej, który w obliczu kryzysu akcentuje istotę i jednocześnie impas aktywności twórcy:

[...] w czasach, kiedy barbarzyństwo pada, a na wyzwolonym terenie jako jego następcy i rywale pojawiają się mafia i wolna konkurencja rynkowa [...]. Tam, gdzie nie ma autorytatywnej instancji, nie ma i wspólnoty, a i jednostka nie może rozwijać się w harmonii. W tej sytuacji intelektualista, twórca stylu językowego, nagle pojawia się w zupełnie obcym dla siebie terenie – bez żadnego kompasu, ułatwiającego mu orientację – i jest nieuchronnie narażony na atakujący brak poczucia smaku⁹.

Odnalezionym punktem oparcia może okazać się jedna z tez socjologii czasu, wedle której „okresy nasilonych i głębokich przemian, niestabilności i nieciągłości, postrzegane i odczuwane jako przełomowe, jako koniec jednej epoki i początek drugiej, skłaniają jednostki i zbiorowości do spoglądania w przeszłość, do szukania w niej zachwianej, niepewnej w nowych warunkach, tożsamości”¹⁰. Podążanie za tym tropem nieuchronnie sugeruje wyłonienie różnych sposobów doświadczania przeszłości w teraźniejszości. Ryszard Nycz wskazywał na

⁷ И. Знеполски, *Комунизмът – място на памет без общоприета опорна точка. Относно характера на посткомунистическата травма*, в: *Около Пиер Нора. Места на памет и конструиране на настоящето*, ред. И. Знеполски, Дом на науките за човека и обществото, София 2004, s. 143. W oryginale: „от една страна, това е травматата на комунистическото минало, от друга – травматата, идваща не толкова от характера на промяната, колкото от начина, по който тя се осъществява. Двете травми се наслагват, като втора частично покрива първата”. Przekłady z języka bułgarskiego, o ile nie zaznaczono inaczej, są mojego autorstwa – D.G.S.

⁸ Ibidem. W oryginale: „голямата травма на посткомунизма има своята отличителна специфика – това е травматата на живеенето в абсолютната релативност”.

⁹ J. Kristeva, *Bułgario, moje cierpienie...*, tłum. A. Kawecka, „Tygiel Kultury” 2001, nr 4–6, s. 177.

¹⁰ E. Tarkowska, *Pamięć w kulturze teraźniejszości*, w: *Kultura jako pamięć...*, s. 24.

teraźniejszość nawiedzana przez widma (czy upiory) przeszłości; teraźniejszość zaprzątniętą, a nawet zafascynowaną możliwością, koniecznością, niebezpieczeństwami retroaktywnego porządkowania przeszłości; teraźniejszość, która we własnej przeszłości odnajduje swój fundament, stanowiący tyleż stabilne oparcie w żywiole przemijania, co podstawę sensownego działania¹¹.

Zazwyczaj fazy znaczące pod względem społecznym i ich konsekwencje w postaci dynamizacji procesów cywilizacyjnych znajdują odzwierciedlenie w literaturze oraz wpływają na określenie jej punktów zainteresowania. Reakcje poetów bułgarskich na bieżące kwestie społeczno-polityczne są żywe i niepozbawione ram ciągłych odniesień do narodowej przeszłości oraz nieodległej spuścizny Bułgarskiej Republiki Ludowej (BRL-u). Twórcy przyglądają się bacznie jakości procesów (post)transformacji oraz rozpoznają liczne kryzysy czasów najnowszych. To skłania ich do negocjowania znaczeń szeroko rozumianej idei ojczyzny, co urzeczywistnia się w odnawianiu istotnych elementów tradycji piśmienniczej i kanonu literackiego, takich jak dawne poetyki i topika, zespoły cech ideowo-światopoglądowych czy stylistyczno-językowych.

Praca obejmuje analizy i interpretacje wyekscerpowanego korpusu poetyckiego czternastu autorów bułgarskich, scalonych kulturowo-historyczną ideą ojczyzny, której rozumienie koresponduje z ukształtowanymi w epoce odrodzenia narodowego i dobie powyzwoleniowej sposobami jej definiowania. Chodzi o kategorie terytorium, wspólnoty krwi, języka, chwalebnej i tragicznej przeszłości, dziedzictwa przodków, heroizmu bohaterów narodowych, uczucia przywiązania i umiłowania, metafory i antropomorfizowanego obrazu Matki, piękna przyrody¹². Bułgarski literaturoznawca Nikoła Georgiew wskazywał na znaczenie funkcji tożsamościowej oraz samopoznawczej tekstów literackich od pierwszej połowy XIX wieku aż po jego lata 50., które mają podkreślić i dowieść istnienia bułgarskiej narodowości oraz bułgarskiego języka:

U Ljubena Karawelowa słowo „ojczyzna” wciąż jeszcze oznacza rodzinną miejscowość i jej okolice w promieniu około dziesięciu kilometrów. Pojęcie „ojczyzny”

¹¹ R. Nycz, Czesław Miłosz: *poeta XX wieku w przestrzeni publicznej*, „Teksty Drugie” 2011, nr 5, s. 21.

¹² Zob. E. Drzewiecka, *Ojczyzna (Bułgaria)*, w: *Leksykon idei wędrownych na słowiańskich Bałkanach. XVIII–XXI wiek*, T. 8: *Kapitalizm, ojczyzna, polityka*, red. G. Szwat-Gylybowa przy współredakcji D. Gil, L. Miodyńskiego, Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk, Fundacja Sławistyczna, Warszawa 2020, s. 68–76.

rozszerza jednak swój semantyczny i przestrzenny zasięg. [...] wpływa na ekspansję idei bułgarskiej jedności, zderzającej się z uzasadnionym poczuciem, iż poszczególne elementy będące częściami składowymi tej jedności słabo znają same siebie, a jeszcze słabiej – innych. [...] W pierwszych latach po wyzwoleniu (1878) literatura ta otwarcie podejmuje się nowego zadania – bycia pamięcią albo – używając słów Iwana Wazowa – „żywą historią” swojego narodu¹³.

W liryce po 1989 roku semantyka Bułgarii jest wielopłaszczyznowa i stanowi centrum świata przedstawionego. Według Stanisława Ossowskiego ojczyzna nie jest pojęciem geograficznym, lecz istnieje tylko w rzeczywistości subiektywnej grup społecznych, które są wyposażone w pewne elementy kulturowe. Obszar staje się ojczyzną, gdy zespół ludzi odnosi się do niego w pewien sposób i kształtuje jego obraz. Wówczas ojczyzna stanowi bogaty zbiór wartości, odgrywających doniosłą rolę w kulturze i ideologii narodowej. Cechy ojczyzny są zawsze funkcją obrazów, które z jej imieniem łączą członkowie pewnej zbiorowości¹⁴. Poeci bułgarscy wypełniają treść słowa „ojczyzna”, mając na uwadze ciągłe odniesienia do bułgarskiej tradycji kulturowej, literackiej, historycznej, warunków polityczno-społecznych oraz funkcjonujących ideologii.

Tekst poetycki w niniejszym studium został potraktowany jako medium pamięci kulturowej i traumatycznej, a więc stał się przestrzenią, w której jest ona tworzona, utrwalana, przechowywana i negocjowana. Podstawy teoretyczne takiego spojrzenia daje literaturoznawstwo ukierunkowane na kulturę pamięci. Niemieccy badacze: Astrid Erll oraz Ansgar Nünning, zainspirowani paradygmatem pamięci kulturowej, rozwijanym przez Jana Assmanna, problematyzują relację pomiędzy pamięcią i literaturą, traktując obszar literatury jako medium pamięci. Nawiązując do poglądów ustalonych w niemieckim kręgu kulturoznawczej refleksji o pamięci, należy wskazać, że „literatura *działa* w obrębie kultury pamięci”¹⁵ i jest jednym ze „sposobów tworzenia pamięci”¹⁶.

¹³ N. Georgiew, *Stosowalność i niestosowalność literatury bułgarskiej*, tłum. A. Flisiak, „Opcje” 2003, nr 2, s. 28.

¹⁴ S. Ossowski, *Analiza socjologiczna pojęcia ojczyzny*, „Myśl Współczesna” 1946, nr 2, s. 156 oraz Idem, *O ojczyźnie i narodzie*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1984, s. 54–55.

¹⁵ A. Erll, *Literatura jako medium pamięci zbiorowej*, tłum. M. Saryusz-Wolska, w: *Pamięć zbiorowa i kulturowa – współczesna perspektywa niemiecka*, red. M. Saryusz-Wolska, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków 2009, s. 211.

¹⁶ Ibidem, s. 225.

Teksty literackie jako nośniki pamięci kulturowej, jak pisała Astrid Erll, pełnią wiele funkcji pamięciowych, takich jak:

przekaz schematów potrzebnych do kodowania biografii, kształtowanie wyobrażeń na temat zdobytych doświadczeń życiowych, cykulacja obrazów historii, negocjacje pomiędzy konkurującymi ze sobą pamięciami, jak również refleksja nad problemami i procesami zachodzącymi w obrębie pamięci zbiorowej¹⁷.

Z kolei Ansgar Nünning podkreślał, że

[...] teksty literackie mogą przedstawiać różnorodne światy, światopoglądy i formy wiedzy (konfiguracja): indywidualne i zbiorowe zasoby pamięci, wyobrażenie tego, co „swoje” (tożsame), i tego, co inne lub obce oraz społecznie nieusankcjonowane, wykluczone i wyparte formy życia i światopoglądy, które są ukazywane bądź na próbę, bądź jako przykład w przestrzeni określonej mianem fikcyjnej, przy użyciu szeregu specyficznych zabiegów estetycznych¹⁸.

W materii literackiej tkwią źródła paradygmatów kulturowych, modeli doświadczenia przeszłości i schematów kształtujących określone wersje i wyobrażenia o niej w obecności wątków, motywów, tematów, postaci i wartości, które są uznawane za cenne przez daną wspólnotę narodową. Istotna jest funkcja literatury w kulturze pamięci, która, jak pisał Jan Assmann, „warunkuje nadzieję i wszelkie planowanie, czyli tworzenie społecznych horyzontów sensu i czasu”¹⁹.

Użytecznymi kategoriami interpretacyjnymi na potrzeby pracy okazały się antropologiczne i socjologiczne pojęcia: miejsca pamięci i krajobrazu pamięci, które znajdują również zastosowanie w badaniach literaturoznawczych. Implikacją ich wykorzystywania okazuje się rozszerzenie paradygmatu rozumienia terminów, a mianowicie ich subiektywizacja, rodząca się z napięcia relacji pomiędzy pamięcią zbiorową i jednostkową. Miejsce pamięci czy krajobraz pamięci, wpisane w świadomość zbiorową poprzez literackie wywołanie, poddawane jest

¹⁷ Ibidem, s. 211.

¹⁸ A. Nünning, *Światy – światopoglądy – sposoby tworzenia światów: o wiedzy w literaturze i o zadanu literaturoznawstwa*, tłum. K. Kuczma, „Teksty Drugie” 2010, nr 3, s. 113.

¹⁹ J. Assmann, *Kultura pamięci*, tłum. A. Kryczyńska-Pham, w: *Pamięć zbiorowa i kulturowa...*, s. 61.

zabiegom subiektywizacyjnym²⁰, w zależności od sposobów i warunków poznania właściwych podmiotowi literackiemu. Elżbieta Rybicka zwracała uwagę na fakt, że z punktu widzenia badań literaturoznawczych i retoryki można „mówić o swoistym języku i poetyce miejsc pamięci”²¹, które obejmują nazwy i nostalgiczne przywiązanie do geograficznej toponimii, rezerwuar przestrzennych metafor pamięci, opisy wywiedzione z krajobrazu kulturowego, wprowadzanie charakterystycznych figur podmiotu jako świadka czy archiwisty.

Obszar problemowy literatury jako medium pamięci traumatycznej dotyczy kilku zjawisk. Podjęcie refleksji nad kategorią pamięci traumatycznej, jak twierdzi Dominick LaCapra, wskazuje na przeszłość, która „nie jest po prostu zamkniętą i skończoną historią. Wciąż żyje w doświadczeniu i nawiedza czy mami jednostkę [...]”²². Bolesne przypominanie o zdarzeniu traumatycznym w tekstach literackich funkcjonuje w podmiotowym poczuciu melancholii, straty i nieobecności. Geoffrey H. Hartman podkreśla, że „wspomnienie takie polega na ciągłym wynajdywaniu tropów, odnoszących się do tego zdarzenia przez pominiętą lub głęboko rozdartą (rozszczepioną) pod jego wpływem psychikę”²³. W perspektywie pamięci zbiorowej, w porządku symbolicznym i języku figuratywnym trauma zyskuje status kulturowej bądź fundacyjnej i na stałe zapisuje się w literackich przedstawieniach. Cechuje ją ciągle wzbogacanie wyobrażeń, przymus powtórzeń oraz intensywność przywołań.

Tak zarysowana perspektywa badawcza, inspirowana studiami nad pamięcią, pozwala na opisanie różnorodnych strategii lirycznych dla nowego odczytania i interpretacji idei ojczyzny. Szczególne miejsce zajmuje uobecniony dialog z tradycją literacką jako polem istotnych afirmatywnych i krytycznych odniesień, odtwarzających, rekonstruujących lub rewidujących tradycyjny paradygmat kulturowy Bułgarii. Powoduje to konieczność namysłu nad aspektami

²⁰ Zob. M. Delaperrière, *Miejsca pamięci czy pamięć miejsc? Kilka refleksji na temat uobecniania przeszłości w literaturze współczesnej*, „Ruch Literacki” 2013, z. 1, s. 51, <https://doi.org/10.2478/v10273-012-0054-7>.

²¹ E. Rybicka, *Miejsce, pamięć, literatura (w perspektywie geopoetyki)*, „Teksty Drugie” 2008, nr 1–2, s. 25.

²² D. LaCapra, *Historia w okresie przejściowym. Doświadczenie, tożsamość, teoria krytyczna*, tłum. K. Bojarska, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków 2009, s. 76.

²³ G.H. Hartman, *Wiedza traumatyczna i badania literackie*, tłum. J. Burzyński, w: *Antologia studiów nad traumą*, red. T. Łysak, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków 2015, s. 378.

funkcjonowania wątków tradycji literackiej, jej obrazów, symboli, mitów, fantazmatów oraz znaczeniem nawiązań intertekstualnych do kanonu w praktykach lirycznych po 1989 roku.

Katalog tekstów poetyckich z zakreślonych umownie trzech dekad po 1989 roku, który poddano zabiegom analityczno-interpretacyjnym, pochodzi z następujących tomików: Iwan Teofilow (*Да/Так*²⁴, *Геометрия на духа/Geometria ducha, Амфитеатър. Градът върху градове/Amfiteatr. Miasto nad miastami, Вярност към духа или значението на нещата/Wierność duchowi, czyli znaczenie rzeczy*), Iwan Dinkow (*Спазми от отечеството/Spazmy z ojczyzny*), Iwan Metodiew (*Майка на вселената/Matka wszechświata, Песни за сираци и сирачета/Pieśni o sierotach i sierotkach, Повече тишина/Więcej ciszy*), Edwin Sugarew (*Родина/Ойczyzna, Събирачи на хартия/Zbieracze papieru*), Złatomir Złatanow (*Палинодии/Palinodie, На острова на копрофилите/Na wyspie koprofilów*), Ani Iłkow (*Любов към природата/Miłość do przyrody, Поля и мостове/Pola i mosty, Изворът на грознохубавите/Źródło brzydkopięknych, Зверове на Август/Bestie Sierpnia, Мала АЗиЯ на Душата/Mała AZja Duszy*), Bojko Łambowski (*Ален декаданс/Szkarłatna dekadencja, Господ е началник на караула/Pan jest naczelnikiem straży*), Bałczo Bałczew (*Завладяване на родината/Podbój ojczyzny*), Bożidar Bogdanow (*Българско народностно тяло/Bułgarskie ciało narodowe, Метафизика на движенията/Metafizyka ruchów*), Płamen Antow (*Сантиментална география/Sentymentalna geografia, Тотемът на вълка. Неполитическото/Totem wilka. Niepolitycznie*), Георги Gospodinow (*Черешата на един народ/Czereśnia pewnego narodu*), Bojko Penczew (*Слизане в Египет/Zejście do Egiptu*), Władimir Sabourin (*бакърена фабрика/fabryka miedzi, Работникът и смъртта/Robotnik i śmierć*), Płamen Dojnow (*Мистификации. Post festum. Любовникът и маестро. Висящите градини на България/Mistyfikacje. Post festum. Kochanek i maestro. Wiszące ogrody Bułgarii, Истински истории/Prawdziwe historie, София Берлин/Sofia Berlin, Балът на тираните/Bal tyranów*). Zbiory poezji uzupełniają wybrane teksty narracyjne, rozbudowujące wątki ideowe zawarte w twórczości lirycznej, oraz rozważania eseistyczne poetów, które zostały potraktowane jako zapis osobistego doświadczenia, a także wyraz światopoglądu. Interpretacyjnej lekturze tekstów poetyckich towarzyszy kontekst dotychczasowej pamięcioznawczej,

²⁴ Tytuły tomików poetyckich i tekstów literackich, przywoływane po raz pierwszy w niniejszej pracy, podawane są w oryginale i tłumaczeniu na język polski. W kolejnych przytoczeniach posługiwać się będę jedynie polskojęzyczną wersją tytułów.

literaturoznawczej, historycznoliterackiej, krytycznoliterackiej refleksji oscylującej wokół zasadniczego przedmiotu rozważań.

Niezmenną cechą eksploracji historycznoliterackich jest naznaczenie subiektywizmem doboru autorów i tekstów źródłowych. Trudności wyrażnie potęgują fakt trwania analizowanego okresu oraz brak konsensusu naukowego, odnośnie do granic badanych zjawisk. W przypadku najnowszej literatury i kultury bułgarskiej cezura, którą jest rok 1989, nie budzi wątpliwości. Natomiast otwartą kwestią wciąż pozostaje koniec tak zwanej bułgarskiej tranzycji, która według wielu autorytatywnych głosów nie zakończyła się ani w 2003 roku po przystąpieniu Bułgarii do NATO, ani w 2007 roku wraz z członkostwem w Unii Europejskiej²⁵.

Wyodrębnienie czternastu pisarzy wiąże się z faktem znaczącej aktywności twórczej od samego początku transformacji i w kolejnych latach. Walory estetyczno-ideowe publikowanej przez nich liryki były szeroko komentowane w Bułgarii w recenzjach, omówieniach krytycznoliterackich i opracowaniach literaturoznawczych. Ponadto wyróżnieni w monografii poeci są emblematycznymi postaciami dla nowo powstałych grup literackich (nowa poezja polityczna i nowa poezja społeczna) oraz instytucji wydawniczych („Литературен вестник”/„Gazeta Literacka”, „Култура”/„Kultura”), które wniosły znaczący wkład w rozwój aktualnych tendencji w literaturze i kulturze bułgarskiej.

W centrum zainteresowania niniejszego opracowania znajduje się wyłącznie idea ojczyzny, czemu towarzyszy świadomość radykalnego przekształcenia stereotypowych postaw obowiązujących w okresie Bułgarskiej Republiki Ludowej. Z tego powodu nieprzypadkowo ograniczono komentarze dotyczące dorobku pisarzy, którzy wyraźnie sympatyzują ze starym reżimem (znaczącym odstępstwem jest twórczość Ljubomira Lewczewa z lat 90. XX wieku, rozpatrywana w odniesieniu do nowych poetyckich dominant ideowych). Celowo nie

²⁵ Zob. np. Р. Фичева, *Христо Христов: преходът в България още не е приключил*, Deutsche Welle, 25.10.2019, <https://www.dw.com/a-50983063> [dostęp: 04.12.2022]; И. Костов, *Преходът още не е завършил, ще свърши, щом постигнем върховенството на закона*, News.bg, 19.09.2022, <https://news.bg/politics/ivan-kostov-prehodat-oshte-ne-e-zavarshil-shte-svarshi-shtom-postignem-varhovenstvoto-na-zakona.html> [dostęp: 12.01.2023]; Międzynarodowa konferencja naukowa „30 lat: tranzycja, konkluzje i perspektywy” zorganizowana w 2019 roku przez Uniwersytet Gospodarki Narodowej i Światowej w Sofii. Wygłoszone referaty opublikowano w dwutomowym opracowaniu – 30 години: преход, поуки и перспективи: доклади от международна научна конференция, Т. 1–2, УНСС, София 2019–2020; М. Новков, *Край на прехода*, „Култура”, 08.07.2022, <https://kultura.bg/web/край-на-прехода-2/> [dostęp: 04.12.2022].

uwzględniono głosów znanych przedstawicieli najnowszej poezji (np. Amelii Liczewej, Kristin Dimitrowej), wychodząc z założenia, że w ich twórczości nie dominują koncepcje rodzimości i macierzy, a ponadto niewątpliwie bułgarska liryka kobieca zasługuje na odrębne studia i prace badawcze. Ważnym aspektem współczesnej literatury bułgarskiej jest tematyka społecznie marginalizowana – chodzi szczególnie o traumatyczny „proces odrodzeniowy”²⁶. Zwracają uwagę tomy poetyckie Mehmeda Karahjuseinowa – samizdatowy *Слухал/ Słuchowiec* (1990), wydany pośmiertnie *He по ноту/Nie z nut* (1999), a także antologia *Когато ми отнеха името. Възродителният процес през 70-те–80-те години на XX век в литературата на мюсюлманските общности/ Kiedy odebrano mi imię. Proces odrodzeniowy lat 70.–80. XX wieku w literaturze społeczności muzułmańskich* (2015). Z pewnością koncepcje Bułgarii jako przestrzeni rodzimej uległyby znaczącym zmianom, gdyby przyjrzeć się twórczości literackiej wspomnianych twórców. Jednak celem niniejszej monografii jest zarysowanie głównych wątków historycznoliterackich, z których wywodzi się charakterystyczny, typowo „bułgarski” ogląd poezji okresu przejściowego. Mając na uwadze dynamikę procesów zachodzących w niedokończonym jeszcze okresie literackim, za górną granicę opracowania wyznaczono rok 2019.

Praca składa się z dwóch części, pierwsza ma charakter dyskursywny, druga – analityczno-interpretacyjny. Rozliczne przykłady dotychczasowych badań nad kategorią pamięci w bułgarskiej humanistyce i naukach społecznych w ostatnich trzech dekadach w Bułgarii komentowane są w pierwszym rozdziale. Inspiracje płynące z zachodnioeuropejskiej myśli pamięćoznawczej pojawiają się w opracowaniach socjologów, historyków, kulturoznawców i filozofów. Koncepcje metodologiczne dotyczą głównie problematyzacji pamięci w optyce zbiorowej i jej repertuaru symbolicznego po 1989 roku. Podejmowane analizy dotyczą między innymi zjawisk różnicowania pamięci zbiorowej, fragmentacji wspomnień o nieodległej przeszłości narodowej i odzyskiwaniu „pamięci zmanipulowanej”. Eksploracja kategorii pamięci stanowi jeden z ważniejszych tematów badań w ostatnich trzech dekadach, jednak ten proces nie

²⁶ Chodzi o represje na ludności muzułmańskiej, które miały miejsce od początków lat 70. do końca 80. minionego wieku. „Pobułgarzenie”, czyli przymusowa oraz narzucona przez władzę zmiana imion i nazwisk turecko-arabskich na bułgarskie, objęło około 850 tysięcy muzułmanów (Turków, Romów, Tatarów, Pomaków), którzy stanowili 10% ludności kraju. Nazwa „proces odrodzeniowy” miała nawiązywać do umacniania bułgarskiej świadomości narodowej w okresie XVIII–XIX wieku i realizować Żiwkowowską koncepcję „jednolitego etnicznie narodu”.

dotyczy w tak wyraźnym stopniu nauki o literaturze. Bułgarscy literaturoznawcy w obszar dotychczasowego namysłu włączyli punktowe ujęcia tekstu literackiego jako nośnika pamięci zmanipulowanej, mitycznej i traumatycznej o narodowej przeszłości. Pojawiły się również prace dotyczące pojęcia pamięci literackiej w zmuzealizowanej przestrzeni kulturowo-społecznej.

W rozdziale drugim opisano bułgarską lirykę po 1989 roku w perspektywie historycznoliterackiej w kontekście transformacji politycznej i kulturowej, bitwy pamięci o nieodległą przeszłość w środowisku twórczym, modeli liryki, opiniotwórczej roli periodyków literackich, funkcjonowania grup poetyckich i artystycznych. Ze względu na brak polskojęzycznych opracowań tematu opisywane wielokierunkowe zjawiska umożliwiają powiązanie literatury podmiotu, analizowanej w drugiej części pracy, z procesem rozwojowym poezji bułgarskiej trzech dziesięcioleci po 1989 roku.

Druga część pracy została podzielona na pięć rozdziałów i, w ich ramach, kilka podrozdziałów, których tytuły wyznaczają organizację problemowo-tematyczną analizowanego materiału badawczego. W pierwszym rozdziale – *Ojczysta przestrzeń* interpretowane są różnorodne strategie kreowania metaforycznych i symbolicznych obrazów przeszłości narodowej oraz przestrzeni ojczyzny. W nostalgicznym modelu idealizacyjnym manifestuje się podmiotowa świadomość bezpowrotnie utraconego dawnego świata bogactwa, dostatku i harmonii. Z niezwykłą intensywnością doświadczana jest przeszłość historyczna w budowanej wizji Płowdiwu jako miejsca pamięci kulturowej. W szerszej perspektywie, obejmującej kulturowo-symboliczną wizję krajobrazu śródziemnomorskiego, ujawnia się wielopłaszczyznowy kompleks znaczeń rodzimości. Podmiotowe odczytywanie miejsc pamięci kulturowej pozostaje w zgodzie z modelami zawartymi w tradycji literackiej, lecz pojawiają się oryginalne koncepcje doświadczania miejsca w kategorii heterotopii. Jedna z analizowanych poetyckich strategii zakłada wpisywanie pojęcia ojczyzny w szerokie ramy historyczne, ideologiczne, literackie i kulturowe, co umożliwia budowanie licznych sposobów rozumienia przestrzeni ojczyzny, na przykład w formie wymarzonego amerykańsko-bułgarskiego pejzażu-palimpsestu, czy też rozbijania znanych ideologicznych modeli i kulturowych wyobrażeń jej funkcjonowania w opozycjach centrum – peryferie, swoje – cudze. W końcu rozważana jest podmiotowa empiria przestrzeni ojczyzny, powodująca poczucie traumy, nieobecności, straty i melancholii, co wyrażone zostaje w wyszukanych metaforycznych motywach i obra-

zach chaosu, rozkładu i rozpadu wspólnoty narodowej, degradacji Bułgarii, upadku tradycyjnych wartości i grozy dziejów.

Tytułowa kategoria w rozdziale *Język* dotyczy refleksji poetyckich, w których wykorzystano strategie uaktualniania w kodzie afirmatywnym i krytycznym pamięci o elementach tradycji cyrylo-metodejskiej oraz współczesnych kulturowych praktykach jej transmisji i odbioru. Z jednej strony mamy do czynienia z remitologizacją języka bułgarskiego i jego najstarszych systemów zapisu – głagolicy i cyrylicy, intensyfikowaniem odrodzeniowej strategii nobilitującej jego funkcję jako istotnego czynnika konsolidacji narodowej. Z drugiej – dostrzegane są powstałe w ramach ideologii komunistycznej procesy manipulacji w odbiorze dawnego dziedzictwa kulturowego oraz konieczność jego ponownego odczytywania, zwłaszcza w kontekście banalizacji i osłabienia roli tradycji w realiach niepewności aksjologicznej czasów (post)transformacji i dominacji kultury popularnej. Analizy dotyczą również lirycznej praktyki wskazywania procesu degradacji mitotwórczych znaczeń kulturowych języka ojczystego jako znaczącego czynnika odrodzeniowej koncepcji narodu. Ostatnim aspektem jest wskazanie ponadnarodowej, ogólnoludzkiej refleksji dotyczącej fenomenu języka, który jest odczytywany przez pryzmat ontologii podmiotowego doświadczenia istnienia.

Przedmiotem analizy w rozdziale *Trauma niewoli* stała się znacząca dla poetyckich przedstawień kategoria niewoli, odczytana jako forma traumy kulturowej, fundacyjnej i ontologicznej, której geneza sięga historycznej pieśni ludowej z okresu niewoli tureckiej oraz piśmiennictwa odrodzeniowego. W perspektywie podmiotowej konstytuuje i uaktywnia pamięć traumatyczną oraz warunkuje doświadczenie traumatyczne. W tekstach poetyckich manifestuje się w stanach melancholii, powracających motywach zdominowania przeszłości przez traumatyczną przeszłość, repetycji obrazów jarzma właściwych dla kanonu literackiego, problematyce konsekwencji wielowiekowego zniewolenia, między innymi zapóźnienia cywilizacyjnego, zgodnej z kulturowym modelem modernizującej się Bułgarii. Zwrócona zostaje uwaga na nowe liryczne obrazy opresji, zniewolenia, bierności, apatii narodowej, nieumiejętności korzystania z wolności oraz manipulacji pamięcią o heroicznej tradycji historycznej w okresie wzmożonej ideologizacji.

Problematyka poetyckich strategii przywoływania, tworzenia i krytyki modelu chwalebnej pamięci o narodowych bohaterach, herosach, bojownikach i działaczach z różnych epok historycznych, upowszechnionych w kanonie literackim,

stanowi temat pierwszej części kolejnego rozdziału. W tej perspektywie znaczące jest wskazanie poetyckich wizji reprezentantów przeszłości w obrazach dziedzictwa trackiego, średniowiecznej Bułgarii, budowniczych Księstwa Bułgarii i Trzeciego Carstwa Bułgarii, które tworzone są przez podmiot liryczny przepełniony nostalgią. Obecne są również tekstowe znaki melancholijnego poczucia utraty dawnych wartości, których nosicielami są postaci z panteonu narodowego. Na przeciwnym biegunie wyeksponowana została poetycka refleksja na temat zmienności i nietrwałości dziejów oraz niepewności modelu idealizacyjnego w interpretacji narodowej przeszłości. Dotyczy również strategii podmiotowej roli świadka i współuczestnika historii narodowej, która umożliwia ponowną empirię znaczących czasów narodowowyzwoleńczych. Wskazane są oryginalne funkcje obrazowania narodowych herosów znanych z kart literatury pamiętnikarsko-dokumentalnej i publicystycznej Zachariego Stojanowa, odsyłające do modeli ideowo-estetycznych średniowiecznego piśmiennictwa cerkiewnego oraz epoki odrodzenia narodowego.

Podrozdział *Ganio* zawiera analizy oryginalnych poetyckich odczytań postaci Gania, stworzonej przez prozaika Aleka Konstantinowa, a które bazują na ironicznej destrukcji tradycyjnych modeli interpretacyjnych za pomocą zespołu pojęć inspirowanych psychoanalizą, dekonstrukcją i postmodernizmem. Następuje intertekstualna dezawuacja hierarchii narodowych wartości, opartych na totalizującym korelacie pojęciowym, ukształtowanym w epoce odrodzenia narodowego oraz krytyczne wartościowanie elementów tradycji literackiej. Wskazane są zwłaszcza formuły ironicznej konfrontacji postaci jako uniwersalnego symbolu „bułgarskości”, uwikłanego w poczucie traumatycznego wstydu, płynącego ze źle pojętej egzotyczności, peryferyjnego pochodzenia i nieadekwatności bałkańsko-orientalnego habitusu w świecie cywilizacji zachodniej. W nowej odsłonie postać Gania uzyskuje oblicze everymana ubezwłasnowolnionego i mentalnie ograniczonego, noszącego piętno i traumę, doświadczającego tragiczmu XX-wiecznej historii, niezdolnego do adaptacji zwłaszcza w perspektywie ideologicznych rekonfiguracji.

Ostatni rozdział *Nieodległa traumatyczna przeszłość* obejmuje analizy poetyckich obrazów BRL-u, (post)transformacji i emigracji. Historyczne dziedzictwo drugiej połowy XX wieku ujęte zostało w kategorii tradycji skażonej i tyranii, które destrukcyjnie naznaczają losy jednostek i społeczeństw. Konstrukcja podmiotu wypowiedzi lirycznej wskazuje na rolę świadka lub przedstawiciela postpamięci, którego pozycja umożliwia refleksję wokół grozy i wynaturzeń

ideologii, wyeksponowania wagi zobowiązania pamięci wobec dramatów przeszłości bądź tworzenia nostalgicznej ramy wspomnień o ówczesnej codzienności. Poetyckie przedstawienia interpretowane są w kontekście funkcjonowania antysystemowego dyskursu społecznego, który tworzy i uaktualnia traumatyczną pamięć o zbrodniach i okrucieństwach totalitaryzmu, poddaje krytyce ówczesną władzę oraz dokonuje ironicznej dekonstrukcji ideologicznego języka.

Tworzenie traumatycznej pamięci o bułgarskiej (post)transformacji analizowane jest w perspektywie poetyckiego doświadczenia opresji i niesprawiedliwości społecznej, władzy uprzywilejowanych, biedy i deprawacji w metropolitalnej przestrzeni Sofii. Odkrywane są inspiracje ideowo-estetyczne z poezji lewicowej okresu międzywojennego, ekspresjonistycznej, awangardowej i proletariackiej w dominantach ideowych – motywach zbuntowanego robotnika, kapitalistycznego wyzysku, rewolucyjnego buntu i nienawiści. Fascynacje estetyką postmodernistyczną ujawniają się w poetyckich przedstawieniach stolicy jako miasta obcego, nieswojego, dziwaczного, demonicznego, siedliska zła i rozpacz. W wątkach egzystencjalistycznych rzeczywistość sofijska jest pełna absurdu, odczłowieczenia, zaś mieszkańcy niczym marionetki pozostają w opresji władzy. Wizje (post)transformacji dyskredytują „pokojową tranzycję”, kwalifikują pozorne przemiany niczym kolejną katastrofę w dziejach bułgarskich. Manifestowany jest kryzys historyczności, fakt nieureczywistnionych idei wolności, sprawiedliwości społecznej i bułgarskiej demokratycznej państwowości oraz niedostatku moralnego rozliczenia z przeszłością komunistyczną. Bezrefleksyjni, zniewoleni i zdeprawowani są bohaterowie czasów przemiany, zaś ich biografie dopełniają obrazy patologicznych mechanizmów społeczno-politycznych w funkcjonowaniu państwa. Najnowsze poetyckie wizje emigracji ekonomicznej analizowane są w perspektywie inspiracji topiką odrodzeniową, która zrównuje wyjazd z porzuceniem i zdradą ojczyzny, oderwaniem od korzeni tradycji, destrukcją tożsamości narodowej i sprzeniewierzeniem wartościom rodzimym. W perspektywie kulturowej spotkanie z Innym wywołuje nie tylko poczucie obcości wobec nieznanego, lecz także atawistyczny strach, co stanowi poetycki komentarz najnowszych zjawisk migracyjnych.

Ze względu na specyfikę polskojęzycznych badań nad bułgarską twórczością liryczną po 1989 roku, która nie doczekała się dotychczas kompleksowych opracowań naukowych, zasadne jest poszerzenie zakresu tematycznego pracy

o część biograficzną i bibliograficzną²⁷, dotyczącą twórczości bohaterów niniejszego studium.

* * *

Na ostateczny kształt książki wpłynęły cenne uwagi recenzentów – dr. hab. Wojciecha Józwiaka, prof. UAM oraz dr. hab. Kamena Rikeva. Wnikliwą czytelnicką pracy była dr hab. Celina Juda, em. prof. UJ. Za wszelką okazaną pomoc i życzliwość – dziękuję.

²⁷ W nocie biograficznej zasadą kolejności jest rok urodzin pisarza.

Indeks osobowy

- Abramowicz Zofia 189, 348
Achmatowa Anna 116
Aleksandrowa Rada 73
Aleksiewa Anna 109
Alexander Jeffrey Ch. 140–141, 161, 268, 339
Alipiew Petyr 49
Alipiewa Antoaneta 47, 57, 95, 162
Anc Józefa z Zagórowskich 209, 350
Anczew Panko 55, 74–75
Andreew Andrej 49
Angelów Bożan 200
Annienski Innocenty 324
Antow Płamen 14, 38, 49–50, 65, 70, 71–72, 76, 105, 109–110, 113–115, 117, 120, 123, 137, 143, 148–149, 156–157, 167, 179, 195, 196, 199, 202, 208, 215, 216, 219, 221, 223–224, 225, 267, 268, 280, 320, 331–333, 339
Anusiewicz Janusz 125, 347
Aretow Nikołaj 38, 92, 161, 179, 197, 222
Assmann Aleida 27, 30, 34, 39, 133, 339
Assmann Jan 11, 12, 27, 34, 36–37, 39, 93, 94, 97–98, 142, 180, 339
Atanasow Jasen 64
Augé Marc 111, 339
Augustyn z Hippony, filozof 165
Badiou Alain 329
Baeva Iskra 32, 339
Baew Anton 48
Bagriana Elisaweta (właśc. Bełczewa Elisaweta) 104, 141
Baldwin Flandryjski (Baldwin I), cesarz łaciński 183
Balewa Martina 34
Bałczew Bałczo 14, 48, 87, 109, 163, 179, 186–188, 189, 192–194, 222, 330–331
Barlieva Slavia 144, 349
Barosow Rumen 70
Barthes Roland 202, 240, 339
Bartnicki Krzysztof 201
Baszewa Mirjana 67
Batowski Henryk 138, 154, 306, 339, 340
Baudelaire Charles 226
Baudrillard Jean 113, 114, 255, 256, 339
Bauman Zygmunt 111, 349
Bednarek Stefan 7, 340
Benkowski Georgi (właśc. Chłytew Gawrił) 195
Beron Petyr 147, 185
Berow Ljuben 284
Bertman Stephen 111
Beszkow Ilija 215–216, 223, 224
Biely Andriej 324
Bieroń Tomasz 282, 342
Bilczewski Tomasz 8, 347

- Błyskow Ilija 221
 Bobrownicka Maria 198, 215, 220, 340, 344
 Bodakow Marin 57, 340
 Boew Emił 251
 Bogdanow Bogdan 28
 Bogdanow Bożidar 14, 72, 87, 98, 143, 145, 146, 147, 164, 166–168, 170–171, 222, 229, 234, 235, 259, 281, 298, 331
 Bojarska Katarzyna 13, 115, 161, 340, 345
 Bojczewa Sneżanka 43
 Boltanski Christian 229, 348
 Bolzano Bernard 35
 Borowski Marcin 131, 344
 Boris III Koburg, car 288, 295
 Borisow Georgi 67
 Boruszkowska Iwona 235, 340
 Botew Christo 38, 98, 109, 128, 134, 137, 138, 154, 164–165, 168, 172, 185, 188, 190, 193–194, 196, 197, 208, 211, 224, 291, 306, 315, 332, 339, 340
 Boym Svetlana 234–235, 340
 Bozweli Neofit (właśc. Chilendarski Neofit) 135, 181, 185, 291, 305
 Bracia Miładinow (Miładinow Konstantin i Miładinow Dimityr) 179
 Braembussche Antoon van den 242, 340
 Breżniew Leonid 248, 258
 Brodski Iosif 330
 Brunbauer Ulf 34
 Bucew Christo 59
 Buczkow Petyr 328
 Budzińska Magdalena 199, 350
 Bukwałt Miłosz 131, 344
 Bunin Iwan 324
 Burdziej Stanisław 140, 161, 268, 339
 Burmow Aleksander 106
 Burzyński Jan 13, 278, 343
 Camblak Grzegorz 189, 348
 Canetti Elias 336
 Canew Iwan 49, 301
 Canew Stefan 49
 Cankow Aleksandyr 36
 Chajtow Nikołaj 58
 Chanczew Weselin 181
 Chastel André 28
 Chranowa Ałbena 39, 155
 Christakiew Krasimir 253
 Christow Boris 49, 301
 Christow Christo 328
 Christowa Pasza 241
 Chymkowski Roman 111, 339
 Cieplińska Halina 112, 349
 Conewa Beła 324
 Cwietajewa Marina 116
 Cyryl (Konstantyn-Cyryl), święty 18, 34, 107, 143, 144, 145, 146, 147, 310, 311, 349
 Czaja Dariusz 101–102, 340
 Czapik Barbara, zob. Czapik-Lityńska Barbara
 Czapik-Lityńska Barbara 195–196, 340
 Czermińska Małgorzata 263, 340
 Czerwenkow Wyłko 49, 242
 Czerwenkowa Koprinka 59
 Czintułow Dobri 98
 Czistemenski Koczko 313
 Czołewa Siłwija 64
 Czubała Henryk 126, 129, 130, 340
 Ćwiek-Rogalska Karolina 348

- Dalczew Atanas 127, 133, 304, 305
 Damjanow Damjan 49
 Daskałow Rumen 203
 Daskałowa Liana 109, 251
 Dąbek-Wirgowa Teresa 220, 221, 247,
 281, 288, 340
 Dąbrowska-Partyka Maria 57, 110, 234,
 272, 344, 348
 Dąbrowski Mieczysław 201, 341
 Debeljanow Dimczo 173, 196, 280
 Dejanowa Liljana 25, 28, 30–31, 53
 Delaperrière Maria 13, 87, 341
 Deleuze Gilles 205
 Denew Joło 67
 Derrida Jacques 123, 205, 278
 Diczew Iwajło 60
 Dimitrow Emił 39
 Dimitrow Georgi (Dymitrow Georgi) 100,
 106, 242, 287
 Dimitrow Ilko 48
 Dimitrow Nikołaj 265, 290
 Dimitrowa Błaga 66, 67, 269, 283, 284,
 285
 Dimitrowa Cwetelina 29
 Dimitrowa Irma 63
 Dimitrowa Kristin 16, 64
 Dimityr Hadži (właśc. Asenow Dimityr)
 38, 134, 179, 194, 315
 Dimou Augusta 32, 339
 Dimowski Boris 240
 Dinev Dimitré 43
 Dinkow Iwan 14, 67, 124, 133–135, 142,
 301, 324–325
 Dimitré Dine 43
 Dłuski Wiktor 8, 52, 346
 Dobrew Dimityr 77, 243, 341
 Dobrew Dorota 77, 243, 341
 Dojnow Nikołaj 48
 Dojnow Płamen 14, 41, 50, 61, 62, 63, 64,
 65, 67, 71, 72, 73, 76, 77, 78–80, 88, 96,
 110, 143, 147, 154, 164, 186, 200, 229, 232,
 241–242, 243, 245, 247–250, 253, 254,
 259, 285–286, 288–290, 300–302, 336–
 337, 341, 343
 Domańska Ewa 229, 242, 340, 345
 Donato Eugenio 90, 341
 Donczew Anton 160
 Drozdowska Izabela 110, 348
 Drumew Wasił 221, 222
 Drzewiecka Ewelina 10, 34, 341
 Duchamp Marcel 210, 227
 Dworjanowa Emilja 61
 Dziamski Grzegorz 116, 117, 341
 Dzierżyńska Aleksandra 219, 350
 Dziuban Zuzanna 269, 341
 Eco Umberto 201, 341
 Eftimow Jordan 63, 64, 71
 Eichstaedt Jarosław 207, 341
 Eliade Mircea 169, 341
 Elin Pelin (właśc. Iwanow Dimityr) 206,
 207, 208
 Eliot Thomas Stearns 48, 155
 Elitis Odiseas 64
 Embirikos Andreas 64
 Enew Dejan 70
 Erll Astrid 11, 12, 230, 235, 237, 242, 245,
 342
 Eutymiusz Tyrnowski, patriarcha 189
 Fechter Peter 245
 Feliksiak Elżbieta 218, 342

- Filipow Wencisław 67
 Filipowicz Marcin 348
 Flisiak Anna 11, 179, 342
 Fotew Christo 49, 301
 Freud Sigmund 205, 208
 Fukuyama Francis 282, 342
 Furet François 28
 Furnadźiew Nikoła 36, 62, 79, 141, 151
- Gaczew Georgij 218, 342
 Gaida Kalus 212, 350
 Galina Łada (właśc. Karanfiłowa Ganka) 251
 Galon-Kurkowa Krystyna 152, 223, 347, 348
 Gałązka Wojciech 77, 138, 149, 198, 221, 243, 247, 248, 295, 296, 340, 341, 342, 346
 Gauchet Marcel 28
 Gawarecka Anna 144, 350
 Gądecki Jacek 140, 161, 268, 339
 Geczew Stefan 301
 Georgiew Michałaki 78
 Georgiew Nikoła 10, 11, 179, 184, 204, 342
 Germanow Andrej 49, 62, 237
 Gerow Aleksandyr 69
 Gesemann Georgi 200
 Gieysztor Aleksander 69, 342
 Gil Dorota 10, 106, 341, 345, 349
 Gluck Carol 33
 Głowiński Michał 207, 342
 Godyń Filip 154, 343
 Godyń Mieczysław 154, 343
 Goffman Erving 219, 350
 Golew Iwan 67
- Gólek-Sepetliewa Dorota 54, 77, 82, 84, 106, 107, 144, 164, 167, 168, 171, 181, 186, 241, 245, 247, 261, 262, 266, 267, 268, 270, 271, 273, 276, 300, 301, 308, 342, 243, 343
 Gospodinow Georgi 14, 42, 62, 63, 64, 71, 72, 76, 87, 100, 102, 143, 155, 229, 237, 240, 241, 333–334, 343
 Gostyńska Dorota 90, 341
 Goszczyńska Joanna 201, 349
 Grigorow Grigor 43
 Grozew Iwan 102
 Guljaszki Andrej 251
- Halbwachs Maurice 27, 29, 36, 343, 345
 Hałas Elżbieta 7, 25, 168, 243, 343, 347, 349
 Hańderek Joanna 226, 343
 Hartman Geoffrey H. 13, 278, 343
 Heatherton Todd F. 219, 348
 Hebl Michelle R. 219, 348
 Heidegger Martin 126, 143, 156, 205, 213, 332
 Hering Jean 35
 Hirsch Marianne 229, 348
 Hirszowicz Maria 170, 343
 Hobsbawm Eric 154, 343
 Homer, poeta 284
 Humboldt Wilhelm von 335
 Husserl Edmund 35
- Igow Swetłozar 69, 126, 133, 206, 333
 Iliow Ljubomir 253
 Iłkow Ani 14, 48, 62, 63, 65, 67, 71, 72, 82, 87, 96, 100, 101, 102, 104–107, 143, 144, 149–150, 152, 155, 164–165, 166, 179, 180, 181, 182, 184–185, 222, 259, 266, 268,

- 270, 290, 291, 292, 293–294, 296, 298,
329–330, 343
- Indże, wojewoda 187, 313
- Isaewa Ljudmiła 251
- Iwan Asen II, car 197
- Iwanow Binio 67, 301
- Iwanow Gieorgij 321
- Iwanow Iwajło 99
- Iwanowa Eleonora 38
- Iwanowa Ewgenija 34, 153, 190
- Iwanowa Mireła 48, 68, 76, 330
- Jabes Edmond 64
- Janew Kristijan 43
- Jaspers Karl 206
- Jaworow Pejo (właśc. Kraczołow Pejo) 211,
266, 300, 301, 320, 332
- Jesienin Siergiej 116
- Jezerzik Bożidar 171, 344
- Josif Bradati, mnich 185
- Josifowa Ekaterina 49, 67, 76, 301
- Jowkow Jordan 160, 187, 211
- Joyce James 48, 119, 201, 206, 341
- Jóźwiak Wojciech 131, 135, 152, 153, 344
- Juda Celina 47, 56, 57, 66, 94–95, 109,
110, 114, 115, 178, 198, 233, 234, 297–298,
307, 344
- Kabakchieva Petya 32, 339
- Kadijski Kiril 67
- Kadłubek Zbigniew 100, 348
- Kafka Franz 119, 281
- Kałojan, car 183
- Kapralski Sławomir 94, 344, 345
- Karabelowa Magda 63, 339, 343
- Karadża Stefan 179
- Karahjuseinow Mehmed 16
- Karalijczew Angel 36, 141
- Karasławow Sław 237
- Karawelów Ljuben 10, 196, 221
- Karawelowa Łora 266
- Karpińska Hanna 57, 63, 71, 77, 243, 245,
339, 340, 341, 343
- Kasabowa Anita 35, 120
- Kawecka Agata 9, 176, 269, 345
- Kazalarska Swetła 292
- Kennedy Robert 240
- King Martin Luther 240
- Kiosew Aleksandyr 28, 29, 55, 57, 60, 61,
80, 161–162, 219, 345
- Kirowa Milena 61, 79, 207
- Kisiow Roman 67
- Kleck Robert E. 219, 348
- Klimowicz Tadeusz 152, 223, 347, 348
- Kocjan Krzysztof 169, 341
- Kolewa Daniela 33
- Kolew-Bosija Nikołaj 67
- Komisaruk Ewa 131, 344
- Konstantinow Aleko 19, 72, 114, 123, 199,
200, 201, 202, 204, 206, 212, 215, 216,
223, 224, 225, 226, 258, 314
- Konstantyn Presławski, biskup 154
- Korczewa Dobrinka 67
- Kornhauser Julian 307, 344
- Kostow Iwan 284
- Kostowa-Panajotowa Magdalena 69, 70
- Kośnik Marek 201, 341
- Kowaczewa Kalina 49
- Kowalcze-Pawlik Anna 8, 347
- Krajewski Marek 345
- Krasuski Krzysztof 308, 350
- Kristeva Julia 9, 175–176, 269, 345

- Król Marcin 29, 36, 343, 345
 Królak Joanna 248, 349
 Królak Sławomir 113, 256, 339
 Krum, chan 197
 Kryczyńska-Pham Anna 12, 37, 93, 98, 180, 339
 Krystew Iwan 60
 Krystew Krystio 200, 218
 Krystewa Stefanka 40
 Kuczma Katarzyna 12, 346
 Kujumdżiew Krystio 62
 Kulekow Iwan 67
 Kurtaszewa Biljana 156
 Kwiatkowski Piotr Tadeusz 136, 137, 345
 Kynczew Angeł 179, 188, 191, 192, 313
 Kynczew Nikołaj 69, 301

 Lacan Jacques 205, 210, 328
 LaCapra Dominick 13, 160, 161, 162, 163, 229, 345
 Lachmann Renate 173, 174, 345
 Le Goff Jacques 28
 Leonidow Rumen 48, 63, 65
 Lewczew Ljubomir 15, 49, 55, 248, 286, 319
 Lewczew Władimir 48, 51, 63, 67, 71
 Lewi Robert 67
 Lewitscharoff Sibylle 43
 Lewski Wasil (diakon Ignatij) 38, 107, 140, 179, 188, 190, 191, 195, 235, 266, 313
 Liczewa Amelja 16, 64
 Likowa Rozalja 46, 75
 Limonow Eduard 116, 348
 Lollobrigida Gina 238

 Lovell James 241
 Lyotard Jean-François 278

 Łambowski Bojko 14, 48, 56, 68, 176, 178, 229, 230, 233, 259, 285, 287, 330
 Ławski Jarosław 189, 348
 Łotman Jurij 179–180, 345
 Łozanow Georgi 59
 Łukanow Andrej 282, 288, 319
 Łysak Tomasz 13, 278, 343

 Macheta Lidia 307, 344
 Magritte René 227
 Majdzik Katarzyna 144, 342
 Makowiecki Andrzej Z. 247, 340
 Malraux Andre 226, 346
 Manołow Petyr 67
 Manołow Waleri 70
 Marais Jean 238
 Margański Janusz 59, 184, 244, 347
 Markow Georgi 246
 Markowski Michał Paweł 174, 202, 339, 346
 Marks Karol 205, 234
 Mateew Pantelej 109
 Matej Gramatyk, pisarz 189
 Mencwel Andrzej 218, 342
 Merdżanow Iwajło 77
 Merdżanski Kiril 48, 71
 Metodiew Iwan 14, 69, 70, 124, 126, 128–129, 130–131, 133, 135, 142, 325–326
 Metody, święty 34, 144, 146, 349
 Michajłowska Elena 27
 Michajłowski Stojan 145, 334
 Milew Geo (właśc. Kasabow Georgi) 36, 79, 141, 151, 218, 254, 256, 271, 276

- Miładinow Dimityr, zob. Bracia Miładinow
 Miładinow Konstantin, zob. Bracia Miładinow
 Miłosz Czesław 10, 80–81, 346
 Minkow Boris 47, 54, 63, 214
 Minkow Swetosław 115
 Miodyński Lech 10, 77, 106, 159, 273, 341, 343, 345, 346, 349
 Molas Jerzy 248, 349
 Morawińska Agnieszka 262, 350
 Moroz-Grzelak Lilla 144, 349
 Mościcki Paweł 29, 90, 346
 Musiał Łukasz 110, 348
 Mutańczewa Wera 160
 Mutałow Enczo 69
 Muzaini Hamzah 94, 346

 Nabokow Władimir 116
 Naczew Wencęsław 58
 Natan Żak 106
 Naumow Aleksander 144, 147, 346, 350
 Nedelczew Michaił 61, 80, 83, 113
 Neumann Birgit 237, 243, 244, 283, 346
 Neyman Elżbieta 170, 343
 Niekrasow Nikołaj 116
 Nikołczina Miglena 48, 71, 72, 165
 Nikołow Georgi N. 53
 Nikołow Krasen 328
 Nikołow Ljubomir 67
 Nikołow Toni 289
 Nikołowa Antoaneta 71
 Nora Pierre 8, 29, 51, 52, 90, 346
 Nowak Aleksander 334
 Nowkow Mitko 61
 Nünning Ansgar 11, 12, 346

 Nycz Ryszard 8, 9–10, 63, 173, 174, 199, 200, 210, 299, 339, 343, 346, 347

 Obremski Krzysztof 233, 346
 Ochab Maria 218, 342
 Oczko Piotr 171, 344
 Oreszarski Plamen 327
 Orwell George 115, 259, 279
 Ossowski Stanisław 11, 346, 347
 Ozouf Mona 28

 Paisij Chilendarski, mnich 107, 137, 152, 155, 160, 165, 218, 255
 Pamuk Orhan 64
 Panajotow Plamen 201
 Panteleew Dimityr 261, 267
 Pawelec Dariusz 210, 347
 Pawłow Konstantin 49, 54–55, 72, 301, 308, 329, 342
 Pejo, pop 189
 Pełka Artur 174, 237, 345, 346
 Penczew Bojko 14, 36, 62, 63, 64, 71, 72, 143, 152, 153, 171–172, 199, 335
 Penew Bojan 214
 Penew Penio 49
 Petka Tyrnowska, święta 189
 Petkanow Konstantin 160, 187
 Petrow Dragomir 67
 Petrow Waleri 67
 Piątkowski Krzysztof 207, 341
 Piotrowski Antoni 35
 Pirinski Georgi 282, 319
 Pisarski Władimir 67
 Popa Vasko 64
 Popow Kirił 79
 Popow Wasil 303

- Popow Władimir 49
 Popsawowa Dora 216
 Pound Ezra 48
 Pożniak Telesfor 222, 223, 347
 Praskow Wasil 64, 77
 Preobrażenski Matej (Mitkałoto) 188, 189, 313
 Prodanow Wasil 159
 Prodew Stefan 235
 Prost Antoine 28
 Przybyła Piotr 30, 133, 339
 Puzynina Jadwiga 125, 347

 Rachnew Elin 64
 Raczew Miłko 200
 Radewa Janica 88
 Radewski Christo 261, 276
 Radoew Iwan 67, 69
 Rajnow Bogomił 251
 Rajnow Nikołaj 326
 Rakowski Georgi Sawa 98, 153
 Ralin Radoj (właśc. Stojanow Dimityr) 66, 67, 240
 Ranczew Pałmi 64
 Ranger Terence 154, 343
 Razcwetnikow Asen (właśc. Kołarow Asen) 36, 79, 129, 141, 268
 Revel Jacques 28
 Rewers Ewa 264, 266, 267, 274, 347
 Ricoeur Paul 27, 31, 39, 59, 183, 184, 244, 347
 Rikev Kamen 146, 304
 Rilke Rainer Maria 116
 Rokanow Boris 67
 Rorty Richard 278
 Rosenski Iwan 67
 Rosińska Zofia 168, 347
 Rothberg Michael 8, 347
 Rousseau Jean-Jacques 204
 Rozanow Wasilij 116
 Rupczew Georgi 48, 71
 Rusanow Ljubomir 48
 Rybicka Elżbieta 13, 35, 88, 96, 246, 275, 347

 Sabourin Władimir 14, 64, 77, 83, 119, 172, 229, 241, 253, 256, 258–259, 271, 272, 274, 276–277, 282, 286–287, 291, 335–336
 Said Edward 219
 Sa'id Isbir – Adonis Ali Ahmad 64
 Sakszburggotski Symeon (Simeon II), car 288, 289, 319
 Sarnowski Michał 125, 347
 Saryusz-Wolska Magdalena 11, 30, 58, 93, 115, 173, 230, 339, 340, 342, 345, 346, 347
 Schlögel Karl 110, 348
 Schuman Conrad 245
 Seferis Jorgos 64
 Segler Olga 245
 Sendyka Roma 8, 347
 Siderow Wolen 67
 Sierbińska Agata 229, 348
 Siewierianin Igor 324
 Simeon I Wielki (Simeon I), car 101, 142, 182, 197
 Simeonova-Konach Galia 46, 72, 95, 348
 Sławczew Iłko 67
 Sławejkow Penczo 64, 133, 136, 152, 157, 192, 218, 222, 265, 281, 287, 290, 291, 340

- Sławejkow Petko 129, 138, 148, 291
 Sławek Tadeusz 100, 348
 Sławow Atanas 79
 Smirnenski Christo (właśc. Izmirliw Christo) 224, 261, 266, 267, 271, 276
 Sofia, święta 261, 262
 Sofroniusz Wraczanski (właśc. Władisławow Sojko), święty 160, 189, 190, 218
 Solak Elżbieta 147, 153, 162, 182, 219, 272, 345, 348
 Solarska Maria 115, 340
 Sotirow Wasil 67
 Spasow Georgi 58
 Spasow Rumien 67
 Staniszew Sergej 282, 319
 Stanew Emiljan (Stanew Emilian) (właśc. Stanew Nikoła) 295, 332
 Stefanow Pyrwan 49, 237
 Stefanow Waleri 128, 162, 271, 304
 Stefanowa Liljana 251
 Stojanow Ljudmil 160
 Stojanow Zachari (właśc. Dzedew Dżendo) 19, 72, 160, 187, 222
 Stradomski Jan 189, 348
 Straszimirow Anton 36, 211
 Suchanek Lucjan 47, 95, 116, 178, 220, 298, 307, 340, 344, 348
 Sugarew Edwin 14, 48, 51–52, 53, 63, 67, 71, 76, 124, 130, 135, 138–139, 141, 142, 174, 179, 195, 222, 259, 270–271, 303, 304–307, 326–328
 Sujecka Jolanta 129, 141, 142, 151, 152, 224, 271, 348
 Sulejman-Pasza, dowódca turecki 165
 Szaban Ismet 258
 Szacka Barbara 100, 182, 185, 186, 348
 Szechada Ilijan 254
 Szino, pop 235
 Sziszmanow Iwan 200
 Szopow Dimityr 67
 Szostek Teresa 8, 347
 Szpociński Andrzej 29, 91, 104, 349
 Sztompka Piotr 46, 175, 268, 349
 Szwat-Gyłybowa Grażyna 10, 35, 104, 106, 107, 144, 146, 201, 247, 341, 345, 349
 Szymor Piotr 199, 350
 Talew Dimityr 160
 Tanew Minko 58
 Teperek Agata 342
 Tarkowska Elżbieta 9, 25, 111, 242, 243, 349
 Teofilow Iwan 14, 64, 65, 67, 87, 88–91, 93, 94, 96, 100, 102, 301, 323–324
 Thoreau Henry David 112, 349
 Tischner Józef 175, 349
 Todorova Maria 32, 199, 220, 339, 350
 Todorow Christo 28
 Todorow Władisław 60
 Todorowa Mina 266
 Tokarska-Bakir Joanna 219, 350
 Tokarz Bożena 308, 350
 Tokuszew Dimityr 290
 Traba Robert 115, 340, 345
 Troebst Stefan 32, 339
 Trojanow Ilija 43, 252, 253
 Tuan Yi-Fu 262, 350
 Urumow Wasil 89
 Waczewa Albenia 41
 Wapcarow Nikoła 261, 276, 277, 333

- Wazow Iwan 11, 40, 63, 72, 101, 119, 133, 137,
138, 155, 160, 164, 165, 167–168, 184, 185,
188, 190, 193, 196, 206, 209, 210, 211, 218,
222, 223, 231, 291, 332, 347, 350
- Weimann Robert 212, 350
- Welickow Konstantin 63, 103
- Whitman Walt 48, 155
- Wichrowski Marek 282, 342
- Wilkoszevska Katarzyna 269, 341
- Wittgenstein Ludwig 69
- Włajkow Todor 78
- Wojnar Irena 226, 346
- Wolnik Zofia 168, 350
- Woźniak Kamila 131, 344
- Wutimski Aleksandyr (właśc. Wutow
Aleksandyr) 261, 267, 269, 326
- Zarek Józef 144, 342
- Zachariewa Wirginija 64
- Zachow Awakum 251
- Zaleski Marek 183, 350
- Zapędowska Magdalena 229, 345
- Ziejka Franciszek 220, 340
- Zieliński Bogusław 95, 114, 144, 159, 164,
186, 220, 300, 343, 345, 346, 348, 350
- Złatanow Błagowest 157
- Złatanow Złatomir 14, 45, 48, 71, 72, 82,
179, 183, 199, 200, 202–203, 204–206,
208, 209, 210, 211, 212, 214, 215, 259,
261, 263, 265, 270, 277–278, 280–282,
328–329
- Znepoński Iwajło 8, 26, 28, 32, 46, 52, 78,
148, 230, 244, 261
- Żeczew Tonczo 200
- Żejmo Bożena 114, 350
- Želew Želju 284, 285, 327
- Žiwkow Todor 16, 32, 49, 68, 240, 247,
248, 258, 275, 279, 287, 288, 317, 320,
340, 349
- Žiwkova Ljudmiła (Žiwkova Ludmiła)
247, 254, 255, 317
- Žotew Dobri 67
- Žyłko Bogusław 180, 345
- Александрова Рада 74, 350
- Алексиева Анна 109, 350
- Алипиева Антоанета 48, 55, 58, 95, 162,
250, 351
- Ангелов Антон 32, 351
- Ангелов Божан 200, 351
- Ангелов Димитър 107, 351
- Ангелова Мая 80, 351
- Антов Пламен 38, 48, 49, 70, 71, 76, 109,
110, 111, 112, 114, 116, 118, 119–120, 121–122,
137, 149, 156, 167, 196, 198, 202, 209, 216,
223, 224–225, 226, 267, 280, 321, 351–
352, 360
- Анчев Панко 55, 74, 352
- Аретов Николай 38, 92, 109, 161, 179, 197,
211, 222, 294, 301, 350, 352
- Багряна Елисавета (псевд. на Белчева
Елисавета) 104, 352
- Бадиу Ален 328
- Баева Искра 117, 352
- Балева Мартина 34, 352
- Балчев Балчо 109, 163, 186, 187, 190–191,
194, 352
- Бенин Никола 211, 352
- Бешков Илия 216, 352
- Богданов Богдан 28, 353

- Богданов Божидар 98, 99, 145, 147, 164,
166, 167, 169, 170, 171, 234, 236, 281, 299,
352–353
- Бодриар Жан 47, 356
- Божков Димитър 282, 357
- Ботев Христо 38, 60, 109, 165, 272, 291,
332, 350, 352, 354, 355, 360, 362
- Брадати Йосиф 185, 353
- Бродски Йосиф 330
- Брунбауер Улф 34, 352
- Буцев Христо 59, 364
- Вазов Иван 60, 72, 119, 138, 165, 209, 291,
332, 353, 360
- Василева Дарина 159, 361
- Вачева Албена 41, 60, 61, 353, 358
- Велкова-Гайдаржиева Антония 165,
355
- Вутимски Александър (псевд. на Вутов
Александър) 127, 326, 358
- Ганева Венета 88, 355
- Геземан Герхард 200, 353
- Генова Яна 42, 357
- Георгиев Никола 200, 204, 353
- Геров Александър 127, 358
- Господинов Георги 42, 76, 100, 155, 237–
239, 350, 353, 357, 363
- Грозев Костадин 166, 354
- Груев Михаил 32, 351, 354, 361
- Гълъбова Надежда 166, 354
- Далчев Атанас 127, 133, 304, 353, 357,
358, 361, 362
- Дамянова Румяна 117, 353
- Дараданова Елена 35, 364
- Даскалов Румен 203, 354
- Денчева Диляна 35, 364
- Детрез Раймонд 166, 354
- Деянова Лиляна 25, 28, 30, 53, 354
- Джевиецка Евелина 34, 354
- Делева Витка 35, 364
- Димитров Емил 39, 354
- Димитров Николай 265, 291, 354
- Димитрова Цветелина 29, 354
- Динев Димитър 43
- Динков Иван 134, 354
- Добрев Петър 32, 354
- Добринов Васил 200, 351
- Дойнов Пламен 41, 49, 50, 55, 62, 65,
67, 68, 70, 73, 76, 77, 78, 79, 80, 88, 96,
110, 147, 154, 165, 186, 200, 232, 242,
243, 244–245, 247–248, 250, 252, 253,
285, 286, 288, 289, 290, 300, 301, 302–
303, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359,
360, 362
- Ефтимов Йордан 61, 62, 133, 209, 289,
351, 355, 357, 358, 360
- Жечев Тончо 200, 247, 355
- Живков Тодор 32, 247, 354, 363
- Живкова Людмила 247, 359
- Заимова Рая 211, 352
- Златанов Благвест 157, 356
- Златанов Златомир 45, 184, 201, 203,
205, 206, 208, 209, 212–215, 260, 262–
265, 277–278, 280–281 356
- Знеполски Ивайло 9, 26, 28, 31, 47, 52,
78, 148, 230, 244, 261, 353, 354, 356, 358,
359, 363

- Иванов Георгий 321, 356
 Иванов Ивайло 99
 Иванова Евгения 35, 38, 153, 190, 356
 Иванова Мирела 76, 356
 Иванова Найда 35, 364
 Игов Светлозар 60, 126, 133, 206, 356, 357
 Илков Ани 96, 101, 102, 105, 108, 143, 145, 149–151, 155, 164, 165, 166, 180, 182, 184–185, 266, 291–294, 296, 351, 357
 Йорданова Кристина 40, 355
 Йосифова Екатерина 76, 357
 Казаларска Светла 31, 293, 357
 Калинова Мария 282, 357
 Касабова Анита 35, 121, 357
 Кирил, светец 34, 146, 354, 359, 361
 Кирова Милена 40, 61, 69, 70, 80, 207, 355, 357, 358
 Колева Даниела 32, 166, 354, 358
 Константинов Алеко (Константиновъ Алеко) 72, 200, 204, 258, 351, 358, 361, 364
 Костов Иван 15, 358
 Костова-Панайотова Магдалена 69, 358
 Кръстев Кръстьо 200, 358
 Кръстева Стефанка 40, 358
 Кунчев Божидар 127, 304, 358, 362
 Курташева Биляна 133, 156, 209, 289, 351, 357, 358, 360
 Кушнер Александр Семенович 321, 356
 Кьосев Александър 28, 29, 55, 60, 61, 80, 157, 161, 353, 356, 358
 Ламбовски Бойко 56, 176, 178, 230–233, 285, 287, 359
 Левичаров Сибиле 43
 Левски Васил (дякон Игнатий) 32, 354
 Левчев Любомир 55, 249, 352, 359
 Ликова Розалия 46, 76, 359
 Личева Амелия 40, 355
 Лозанов Георги 59, 364
 Лулева Ана 32, 353, 359
 Манчев Боян 209, 289, 351, 360
 Мерджанов Ивайло 82, 361
 Методиев Иван 69, 124–126, 127–129, 130–132, 354, 357, 359
 Методий, светец 34, 146, 354, 361
 Милев Иво 247, 359
 Минков Борис 47, 54, 63, 214, 359
 Михайловска Елена 27, 359
 Неделчев Михаил 80, 83, 114, 133, 357, 360
 Николов Георги Н. 53, 360
 Николов Тони 289, 360
 Николова Антоанета 48, 351
 Николчина Миглена 72, 80, 165, 358, 360
 Новков Митко 15, 360
 Нора Пиер 9, 26, 28, 52, 148, 230, 261, 353, 354, 356, 358, 362
 Огненска Николина 211, 352
 Павлов Константин 55, 329, 358
 Паисий Хилендарски, монах 72
 Панайотов Пламен 201, 360
 Пелева Инна 60, 360

- Пенев Боян 214, 360
 Пенев Пеньо 80, 359
 Пенчев Бойко 36, 62, 76, 152, 153, 154, 171, 172, 175, 199, 295, 360, 361
 Попов Кирил 79, 361
 Попсадова Дора 216, 361
 Прасков Васил 82, 361
 Проданов Васил 159, 361
 Продев Стефан 235, 361
 Пьотровски Антони 35, 364
- Радев Иван 60, 361
 Радева Яница 88, 361
 Райнов Николай 326
 Раковски Цветан 69, 358
 Ралчев Милко 200, 361
 Риков Камен 146, 304, 361
 Рупчев Георги 50, 186, 355
 Русева Виолета 165, 355
- Сабоурин Владимир 77, 82, 83, 172, 254, 256, 258, 271, 273–274, 276–277, 282–285, 286–287, 292, 357, 361, 364
 Саксбургготски Симеон (Симеон II), цар 289, 362
 Саръиванова Ирина 41, 353
 Симеонова-Конах Галя 46, 73, 362
 Славейков Пенчо 157, 265, 291, 354, 362
 Славейков Петко Рачов 129, 148, 291, 362
 Смирненски Христо (псевд. на Измириево Христо) 224, 362
 Станев Емилиян (псевд. на Станев Никола) 332
 Станков Иван 49, 362
- Стефанов Валери 60, 128, 162, 251, 272, 304, 362
 Стоянов Захарий 72
 Стоянова Надежда 40, 355
 Сугарев Едвин 51, 52, 76, 130, 137, 138, 141, 142, 195, 270, 303, 305, 306–307, 308, 362
- Ташев Андрей 114, 360
 Теофилов Иван 88–91, 92–93, 95, 96, 97, 103, 355, 356, 357, 361, 362
 Тодоров Ангел 362
 Тодоров Орлин 30, 360
 Тодоров Станко 250, 362
 Тодоров Христо 28, 363
 Тодорова Мария 106, 159, 363
 Тончев Николай 62, 363
 Тотев Тотю 41, 355
 Троянов Илия 43
- Фичева Ралица 15, 363
 Фокнър Уилям 252
- Хайдегер Мартин 332
 Хайтов Николай 58, 363
 Ханчев Веселин 181, 363
 Хранова Албена 39, 60, 155, 363
 Христатиев Красимир 253, 363
 Христов Иван 114, 360
 Христов Христо 15, 247, 363
- Цанев Георги 119, 353
 Чанков Георги 250, 363
 Червенков Вълко 59, 250, 363
 Червенкова Копринка 59, 364

Чернокожев Вихрен	364	Яворов Пейо (псевд. на Крачолов Пейо)	
Чобанов Георги	61, 358		38, 332, 352
Шват-Гълъбова Гражина	35, 364	Якимова Милена	32, 364
Шехада Илиан	254, 364	Янкова Венета	41, 353
Шишманов Иван	200, 364	Ясперс Карл	206
Шурбанов Александър	117, 364		

Културна памет и симптоми на травмата Идеята за отечество в българската лирика след 1989 година

Резюме

Основната цел на монографията е да предложи цялостна интерпретация на идеята за отечество в българската лирика след 1989 г. през призмата на концепцията за културна памет. Съгласно възприетия модел поетическите текстове представляват средства-носители на културна и травматична памет и следователно очертават пространство, в което паметта е обект на съзидание, утвърждаване, съхраняване и общностен консенсус. В рамките на възприетия във всяка конкретна творба утвърждаващ или критичен диалог спрямо литературната традиция, се извършва пресъздаване, реконструкция или ревизия на традиционни схващания на представите за родното. Анализационните наблюдения се фокусират върху 14 знакови представители на съвременната национална лирика: Иван Теофилов, Иван Динков, Иван Методиев, Едвин Сугарев, Златомир Златанов, Ани Илков, Бойко Ламбовски, Балчо Балчев, Божидар Богданов, Пламен Антов, Георги Господинов, Бойко Пенчев, Владимир Сабоурин и Пламен Дойнов.

Изследването се състои от две части, като първата има дискурсивен, а втората – аналитично-интерпретационен характер. Началният раздел на Част I излага многообразните дефиниции и приложения на категорията *памет* в българската хуминитаристика и обществени науки. Във втория раздел се предлага литературноисторически преглед на българската поезия след 1989 г. В контекста на политическа и културна трансформация се открояват борбата за памет за близкото минало сред интелектуалните среди, появата на нови лирически модели и литературни издания, формирането на поетически и творчески групи.

Част II съдържа пет раздела, чиито заглавия и подзаглавия определят проблемно-тематичната организация на изследвания материал. В първия раздел *Отечествено пространство* на анализ биват подложени разнообразните стратегии за създаване на символни репрезентации на родината, извлечени от историческото минало. Идеята за родното в тези стратегии се полага в широки исторически, идеологически, литературни и културни рамки. Специален акцент изследването поставя върху поетическия образ на Пловдив като място на културна памет, върху алюзиите за средиземноморски градски пейзажи с послания за културна приемственост и автохтонност, върху полемизирането на родното чрез опозициите *център – периферия* и *свое – чуждо*. Защиатава се тезата, че лирическите

образи на отечеството предизвикват трайни усещания за травма и загуба поради разпада на традиционните възрожденски ценности – националната общност и майка България.

Водещата категория в раздела *Език* обединява лирически стратегии за актуализиране на кирилometодиевската традиция и съвременни практики за нейното преосмисляне и продължаване. Ремитологизирането на българския език и азбуките – глаголица и кирилица – е в съгласие с възрожденските схващания за тях като ключов фактор за национална консолидация. Изследването откроява поетическите реакции спрямо възникналите в рамките на комунистическия режим процеси на манипулация във възприемането на културното наследство.

Предмет на анализ в раздела *Травмата на робството* са лирическите репрезентации на игото като форми на културна, основополагаща и онтологична травма, чиито генезис лежи в историческите народни песни и възрожденската словесност. Демонстрира се как от субектна перспектива се постига конституиране и активиране на травматичната памет, а също така и обосновка на травматичното преживяване. В изследваните лирически текстове тези процеси провокират състояния на меланхолия, константни са мотивите за подвластност на настоящето от травматичното минало, преповтарят се характерни за литературния канон образи на робството и темите за последствията от многовековното потисничество.

Лирическите стратегии за призоваване, създаване и критика на модела на апологетичната памет за народните юнаци, воители и будители от различни исторически епохи представляват основна тема в първата част на следващия раздел. Описани са носталгични визии за тракийското наследство, за средновековна България, за строителите на Княжество България и Третото българско царство. Втората част на раздела коментира лирическите прочити на образа на Бай Ганьо, деконструиращи класическите интерпретации на героя. Посочени са формули на иронична конфронтация с утвърдената представа за Ганьо като универсален изразител на българщината, който бива вплетен в чувството за срам, извращащо от неадекватността на балканско-ориенталския подход към западната цивилизация.

Последният раздел *Близкото травматично минало* съдържа анализи на лирически фигури от епохата на комунизма и (пост)Прехода. Посочва се как поезията интерпретира историческото наследство от втората половина на XX век в категориите на разрушената традиция и тиранията. Лирическият субект често поема ролята на свидетел или представител на постпаметта, което поддържа рефлексията върху терора и идеологическите извращения. Изследването тълкува поетическата образност в контекста на функциониращия антикомунистически обществен наратив. Процесът на създаване на травматична памет за българския (пост)Преход е анализиран в перспективата на преживените социално потисничество, повсеместна несправедливост, бедност и поквара в съвременната

държава. В този процес се откриват идейно-естетически паралели с пролетарската поезия, с експресионисткото и авангардно творчество.

Заклучителната част подчертава разнородните функции на поетическия текст като средство-носител на културна и травматична памет, т.е. като извор на модели, схеми и представи за миналото, разкриващи огромния потенциал на литературата да създава, припомня и преосмисля парадигмата *българска родина*. Разширяването на ресурсите за памет, възраждането, ревизирането и реконструкцията на значенията се извършват по пътя на поредни прочити, нови контексти и нагласи към националния литературен канон и културна традиция. За съвременните поети постоянна отправна точка в аспектите на задействие, опониране, утвърждаване, отхвърляне или пък реконструиране на концепцията за родното остава преди всичко епохата на националното възраждане със своите идейни и стилистични образци за героизъм, морал, социална справедливост и общностна идентификация.

Тематичният обхват на книгата включва и биобиблиографски справки за изследваните автори.

прев. Камен Рикев

Cultural Memory and the Symptoms of Trauma The Idea of Homeland in Bulgarian Poetry After 1989

Summary

The fundamental aim of this monograph is a multifaceted interpretation of the idea of homeland in Bulgarian poetry after 1989 through the prism of the concepts of cultural memory and trauma. According to the adopted model, poetic texts are the carriers of cultural and traumatic memory, and thus delimit the space in which memory is the object of creation, affirmation, preservation and community consensus. Within the framework of an affirmative or critical lyrical dialogue with literary tradition, there is a reconstruction, recreation or revision of traditional perceptions of the indigenous. The interpretative and analytical activities focus on the works of fourteen significant representatives of contemporary Bulgarian lyric: Ivan Teofilov, Ivan Dinkov, Ivan Metodiev, Edvin Sugarev, Zlatomir Zlatanov, Ani Ilkov, Boyko Lambovski, Balcho Balchev, Bozhidar Bogdanov, Plamen Antov, Georgi Gospodinov, Boyko Penchev, Vladimir Sabourin and Plamen Doynov.

The work consists of two parts, the first being discursive in nature and the second analytical and interpretative. The first chapter describes numerous examples of previous research on the category of memory and its definitions and applications in Bulgarian humanities and social sciences. The second chapter provides a historical-literary overview of Bulgarian poetry after 1989. In the context of political and cultural transformation, it highlights the battle of memory for the recent past in intellectual circles, the emergence of new models of lyricism, the role of literary magazines, and the formation of poetic and artistic groups.

Part II contains five chapters whose titles and subtitles determine the thematic organisation of the material studied. The first, titled *Ojczysta przestrzeń [Homeland Space]*, analyses various strategies of creating symbolic images of homeland space drawn from the national past. The idea of the homeland in these strategies is placed in a broad historical, ideological, literary and cultural framework. Particular emphasis is placed on the lyrical vision of Plovdiv as a place of cultural memory, an allusion to the Mediterranean cityscape with messages of cultural continuity and the multifaceted meanings of nativeness. A polemic on cultural models of homeland functioning in the oppositions centre – periphery, own – foreign is indicated. The thesis is defended that the lyrical experience of the homeland evokes a lasting sense of trauma and loss due to the disintegration of traditional rebirth values – the national community and mother Bulgaria.

The leading category in the chapter *Język [Language]* gathers lyrical strategies for actualising the Cyrillic tradition and contemporary practices of its transmission and reception. The remythologisation of the Bulgarian language and alphabets – Glagolitic and Cyrillic – is in line with the revivalist strategy ennobling its function as an important factor of national consolidation. The study highlights lyrical responses to the processes of manipulation in the perception of cultural heritage that emerged during the communist regime.

The subject of analysis in the chapter *Trauma niewoli [Trauma of Captivity]* is the lyrical images of captivity as a form of cultural, foundational and ontological trauma, the genesis of which can be traced back to historical folk song from the period of Turkish captivity and Renaissance writing. It has been shown how the constitution and activation of traumatic memory, as well as the expression of traumatic experience, takes place from a subjective perspective. In the poetic texts studied, these processes provoke states of melancholy, there are constant motifs of the present being dominated by the traumatic past, images of captivity inherent in the literary canon and themes of the consequences of centuries of oppression are repetitiously expressed.

Lyrical strategies for evoking, creating and critiquing the model of apologetic memory of national heroes, fighters and activists from different historical epochs constitute the theme of the first part of the next chapter. Nostalgic visions of the Thracian heritage, medieval Bulgaria, the builders of the Principality of Bulgaria and the Third Bulgarian Empire are described. The second part of the chapter comments on the lyrical readings of the image of Bay Ganyo, created by Aleko Konstantinov, which are based on the ironic destruction of traditional interpretative models. In particular, formulas of ironic confrontation with the established notion of Ganyo as a universal interpretation of „Bulgarianness” are indicated, into which a sense of traumatic shame, flowing from the inadequacy of the Balkan-oriental *habitus* in the world of Western civilization, is intertwined.

The final chapter, titled *Nieodległa traumatyczna przeszłość [The Recent Traumatic Past]* contains analyses of lyrical images of communism and (post)transformation. The historical legacy of the second half of the 20th century is framed in lyrical visions in the categories of tainted tradition and tyranny. The construction of the lyrical subject indicates the role of a witness or representative of postmemory, whose position enables reflection around the horror and degeneration of ideology. Poetic imagery is interpreted in the context of the functioning of anti-communist social discourse. The process of creating a traumatic memory of the Bulgarian (post)-transformation is analyzed in the perspective of the experience of social oppression, widespread injustice, poverty and depravity in the modern state. The chapter also explores ideological and aesthetic parallels with proletarian poetry, expressionist and avant-garde art.

In conclusion, the heterogeneous functions of the lyrical text as a carrier of cultural and traumatic memory, i.e. a source of models, schemes and imaginings of the past, which reveal

the immense potential of literature to create, recall and revise the paradigm of the Bulgarian homeland, have been highlighted and pointed out. The multiplication of memory resources, revival, revision or reconstruction of meanings takes place through successive readings, new contexts and attitudes towards the national literary canon and cultural tradition. For contemporary poets, a constant point of reference in aspects of activation, contestation, affirmation, rejection or reconstruction of the concept of what is indigenous remains especially the era of national revival with its ideological and stylistic models of heroism, morality, social justice and communal identification.

The scope of the book also includes biographical and bibliographical references with a presentation of the writers' profiles.

Transl. Aleksandra Kalaga

Redakcja
Katarzyna Więckowska

Projekt okładki
Łukasz Kliś

Korektor
Marzena Marczyk

Łamanie
Marek Zagniński

Redaktor inicjujący
Przemysław Pieniążek

Nota copyrightowa obowiązująca do 31.10.2024
Copyright © 2023 by Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

Sprzysyamy otwartej nauce. Od 1.11.2024 publikacja dostępna na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0)

 <https://orcid.org/0000-0002-8461-2025>
Gołek-Sepetliwa, Dorota
Pamięć kulturowa a symptomy traumy : idea
ojczyzny w liryce bułgarskiej po 1989 roku /
Dorota Gołek-Sepetliwa. Wydanie I. – Katowice :
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2023

<https://doi.org/10.31261/PN.4181>
ISBN 978-83-226-4348-8
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-226-4345-7
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego,
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
<https://wydawnictwo.us.edu.pl>
e-mail: wydawnictwo@us.edu.pl

Druk i oprawa
volumina.pl Sp. z o.o.
ul. Księcia Witolda 7–9
71-063 Szczecin

Wydanie I. Ark. druk. 24,25. Ark. wyd. 25,0. Papier offset. 90g. PN 4181. Cena 74,90 zł (w tym VAT)

[Kup książkę](#)

Głównym celem monografii jest wielostronna interpretacja idei ojczyzny w liryce bułgarskiej po 1989 roku przez pryzmat koncepcji pamięci kulturowej i traumy. Zgodnie z przyjętym modelem teksty poetyckie są nośnikami pamięci kulturowej i traumatycznej, a zatem wyznaczają przestrzeń, w której pamięć jest przedmiotem kreacji, afirmacji i wspólnotowego konsensusu. W ramach dialogu lirycznego z tradycją literacką dochodzi do rekonstrukcji, odtworzenia lub rewizji tradycyjnych wyobrażeń o tym, co rodzime. Manifestowany w liryce stosunek do ojczyzny bułgarskiej objaśniany jest w szerokich kontekstach historycznych, społecznych, kulturowych i literackich. Problematyzacja idei ojczyzny odnosi się głównie do wątków traumatycznego charakteru bułgarskiej (post)transformacji i jej ideowej polifonii.

Cena 74,90 zł (w tym VAT)

ISBN 978-83-226-4345-7

9

[Kup książkę](#)

Więcej o książce

